

Twee logementen aan de Kerkbrink

Nieuwe inzichten in de geschiedenis van Hof van Holland

FRED REPKO

Bij de discussies over de binnenstadsplannen van de gemeente Hilversum heeft Hof van Holland veel in de belangstelling gestaan. De plaatselijke pers wilde daarom een publicatie wijden aan de geschiedenis van dit hotel-restaurant. Toen “Albertus Perk” daarover werd benaderd, bleek ons lid mevrouw A.R. Buwalda over een oud archief te beschikken dat een belangrijk deel van deze geschiedenis bestrijkt. Zij was bereid de stukken aan “Albertus Perk” ter bestudering in bruikleen af te staan. De archieven zijn daarop onderzocht door onze voorzitter Fred Repko en ons redactielid, de historicus Wim Dral. De streekarchivaris, mevrouw C.M. Abrahamse heeft het archief professioneel beschreven. Dit artikel is een bewerking van het verslag van de bevindingen daarover dat Fred Repko aan het bestuur van “Albertus Perk” uitbracht.

Een beeldende akte

‘Op heden Zaterdag den Veertienden Augustus achttien honderd zeven en veertig des avonds ten half acht ure, ten verzoeken en in tegenwoordigheid van Reindert Jouwerts Buwalda, logementhouder wonende te Hilversum op den kerkbrink, Heb ik Albertus Perk, notaris in het arrondissement Amsterdam, ter standplaats Hilversum, met de daartoe verzochte getuigen Jacob van Wielek, bode, en Jan de Jager, veldwachter, beiden wonende te Hilversum, de eerste in het regthuis de laatste bij de Leeuwensteeg mij begeven naar het bovengenoemde Logement, op den kerkbrink te Hilversum ten einde aldaar overtegaan tot de publieke veiling van het hierna in het breede omschreven onroerend goed.’

Aldus de inleiding van een akte waaruit ons het beeld voor ogen komt hoe Albertus Perk op een zomeravond in 1847 plechtig de Kerkbrink overstak vanuit het rechthuis naar het Logement “Het Hof van Holland”, gevolgd door twee gediensstigen en ongetwijfeld voorzien van de nodige paperassen. Een beeld dat dichtertelijke associaties oproept!

Niet eerder openbaar gemaakte unieke stukken

De akte maakt deel uit van het familiearchief Buwalda.

Zoals bekend waren de Buwalda’s in de vorige eeuw de bezitters van Hof van Holland en van de diligences die van daaruit naar Vreeland, Amsterdam en Utrecht vertrokken.

Het betreffende archief bevat één stuk uit de 17e eeuw, zeven stukken uit de 18e eeuw en 25 stukken uit de 19e eeuw en belooft de periode 1693-1876. Derhalve een tijdperk van 183 jaar, waarin Hilversum in 1725 en 1766 twee branden te verduren had waarbij tijdens de laatste brand bijna alle gemeentelijke archieven verloren gingen. Dat deze stukken destijds op de Kerkbrink nog bewaard zijn gebleven mag dan ook een wonder heten. De historie van Hof van Holland is van belang omdat zijn geschiedenis onlosmakelijk is verbonden met die van de Kerkbrink als centrum van het dorpsleven. Het is daarom merkwaardig dat er tot nu toe geen afzonderlijke publicatie is gewijd aan Het Hof van Holland. Zeker nu het niet lang meer zal duren dat het gebouw zal worden afgebroken, verdient deze locatie een nadere studie. Temeer omdat gebleken is dat er zich nog oude resten onder het gebouw bevinden – waarover later meer.

Deze publicatie beperkt zich voornamelijk tot het Buwalda-archief. Nader onderzoek van andere archieven zal meer duidelijkheid moeten brengen over de achtergronden van de vele genoemde personen, percelen, panden en hun onderlinge ligging. Van veel steun is daarbij het fiche-systeem van De Lange waarmee hij de verpondingskohieren uit de 18e en 19e eeuw heeft geordend.¹

Wat wisten we over Hof van Holland?

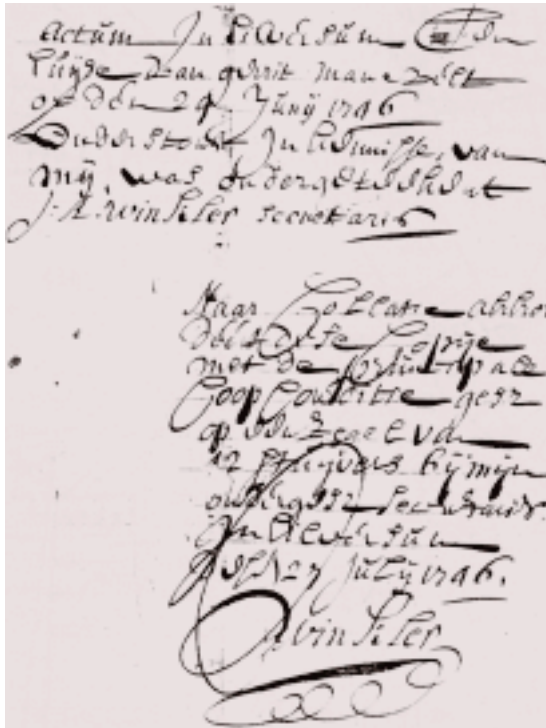
Drie publicaties, die overigens slechts zijdelings ingaan op Hof van Holland, verdienen nadere aandacht. Tot nu toe werd aangenomen dat het logement “Het Bonte Paard” dat Van Ollefen in zijn *De Nederlandsche Stad- en Dorpsbeschrijver* uit 1795 noemt identiek was aan het latere Hof van Holland.²

Deze oudste kadasterkaart van Hilversum uit 1824 geeft een beeld van de situering en de omvang van de drie panden, waarover dit artikel gaat. Verder zijn de thans nog aanwezige historische restanten van deze panden ingetekend. Let ook op de driehoekige vorm van de brinkjes. Huisnummer 160: de (Jonge) Graaf van Buuren, later het Wapen van Amsterdam. Huisnummer 161: huis en boerderij, later dubbel herenhuis, later Het Hof van Holland. Huisnummer 162: burgerwoonhuis. Nog aanwezige restanten: A: wijnkelder Het Wapen van Amsterdam. B: waterput Het Wapen van Amsterdam. C: scheidingsmuur van het dubbele herenhuis. D: waterput met rode plavuiten van dit huis. E: noordelijk deel van het burgerwoonhuis. (bewerking kadasterkaart: Ruud Tinholt)

Wat schrijft Van Ollefen – die als betrouwbaar wordt aangemerkt – precies in zijn hoofdstuk over Hilversum? Hij noemt twee logementen: “De jonge Graaf van Buuren” en “’t Bonte Paard”. Hij kwalificeert deze twee als vrij aanzienlijke Logementen, en ook Uitspanningen.³ Hij onderscheidt duidelijk herbergen van logementen. Zo schrijft hij bij Blaricum dat daar geen logementen zijn, maar wel herbergen, waarin de wandelaar zich kan ververschen. In een herberg kon men dus wel iets gebruiken, in een logement kon men ook overnachten. De term logement had toen nog niet die negatieve klank, die daaraan later gegeven is. Verder meldt Van Ollefen als bijzonderheid over Hilversum: Het rechthuis is hier niet, gelijk op veele andere dorpen, met een herberg verenigd.⁴ Bij zijn beschrijving van ’s-Graveland verdui-

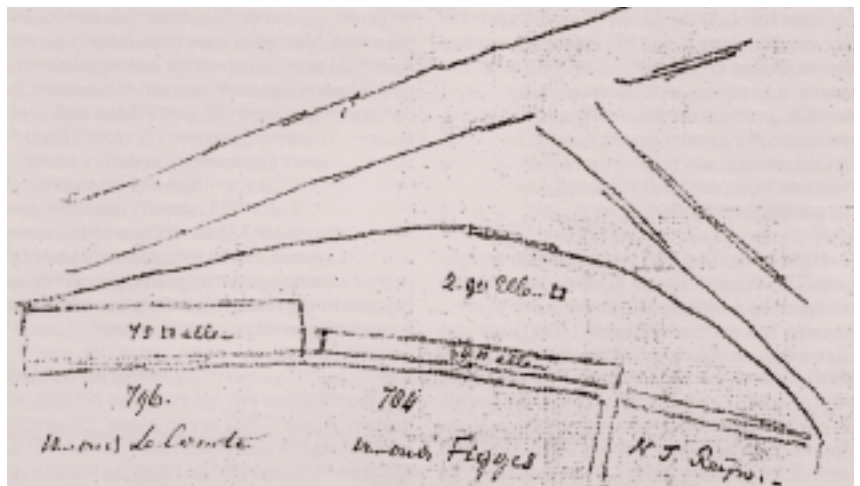
delijkt hij dit nog met de mededeling: Het rechthuis wordt, volgens eene gewoonte op veele dorpen plaats hebbende, gehouden in een herberg. Met andere woorden: sommige dorpen hadden helemaal geen rechthuis, deze gebruikten een herberg als rechthuis. Andere dorpen hadden een rechthuis en herberg in één gebouw verenigd. Als er een apart rechthuis was, dan werden daar meerdere functies in ondergebracht: niet alleen bestuurszetel maar ook (in moderne termen) het kantongerecht, politiebureau en notariskantoor. Voor de laatste functie week men in Hilversum dan uit naar de herberg of het logement als een soort dependance van het rechthuis. Uit deze verwevenheid van rechthuis en herberg is wel eens geconcludeerd dat Hof van Holland of zijn voorlopers even oud zou zijn als de ge-

Een verkleind fragment uit een van de akten uit het Buwalda-archief, opgemaakt in 1746 door de toenmalige dorpssecretaris/notaris Johan Adolph Winkler die een berucht slecht handschrift had, maar mooie krullen kon tekenen. (coll. Buwalda)

meente Hilversum (dus uit 1424) omdat voor 1635 geen rechthuis bekend is.⁵ Wij zullen nog zien of het Buwalda-archief daarover meer helderheid kan verschaffen.

Bijlage bij een huurcontract tussen R.J. Buwalda en de gemeente Hilversum uit 1842 betreffende een heining tussen openbaar en particulier bezit. De aanduiding “vanouds” heeft betrekking op 1827. Le Comte was toen eigenaar van Hof van Holland, terwijl Figges eigenaar van het Wapen van Amsterdam was. Deze tekening vormt mede het bewijs van twee logementen naast elkaar. (coll. Buwalda, Streek-archief)

De tweede schrijver die Hof van Holland aanroert is Jan Boerhout in zijn ‘Een wandeling door oud en nieuw Hilversum’.⁶ Hij geeft daarin een beeldende sfeer-tekening van de Kerkbrink omstreeks 1870. Van de twee door Van Ollefen genoemde logementen vermoedt hij dat “Het Bonte Paard” de voorloper van Hof van Holland was. Hij weet niet wanneer het de naam Hotel Hof van Holland kreeg, maar vermeldt dat men in 1834 sprak van “Kastelein Buwalda” en in 1849 heette het “Logement het Hof van Holland van A. Buwalda”.

En tenslotte heeft dr P.W. de Lange – eveneens weer zijdelings – Hof van Holland betrokken bij zijn uiteenraffing van de complexe geschiedenis van “De Jonge Graaf van Buren”. Hij concludeert dat er twee panden met deze naam zijn geweest en dat de oudste op de plaats van het tegenwoordige Hof van Holland stond.⁷ We zullen zien dat noch Boerhout noch De Lange gelijk hadden. De verzuchting van De Lange dat De Jonge Graaf van Buren geen eenvoudig geval was⁸ blijkt nog meer bewaarheid te worden dan hij al dacht.

Drie huisnummers waarachter het nodige schuil gaat

Wat is namelijk het geval? Het gebied gelegen aan de oostzijde van de Kerkbrink blijkt een gecompliceerde geschiedenis achter de rug te hebben, zowel wat de perceelsindeling betreft als wat betreft het aantal, de vorm en de functie van de panden, die daar in de loop der tijd zijn gebouwd. Het schema op p. 189 poogt de lezer wat houvast te geven.

Op de vroegste kadastrale kaart uit 1824 (zie afbeelding) bestond de oostzijde van de Kerkbrink uit twee percelen aangeduid met de kadastrale nummers G 784 en G796. Het pand gelegen op perceel G784 droeg toen het huisnummer 160, terwijl het perceel G796 twee huisnummers kende: 161 en 162. Dit laatste lag op de hoek van de Kerkbrink en de Herenstraat. Deze drie huisnummers zullen we afzonderlijk in hun ontstaansgeschiedenis trachten te volgen aan de hand van het Buwalda-archief en gebruikmakend van de gegevens van De Lange, vastgelegd in zijn fiche-systeem van de verpondingskohieren⁹, die in het Streekarchief aanwezig zijn. Deze bronnen zijn echter verre van identiek: er valt nog heel wat uit te zoeken.

Herberg De Graaf van Buuren

Dankzij het onderzoek van De Lange kan de geschiedenis van huisnummer 160 (thans huisnummers 1 en 3, het linker deel van het huidige Hof van Holland) het gemakkelijkst getraceerd worden.¹⁰ De oudste vermelding van het linkse of noordelijke pand dateert uit 1732. Het werd toen aangeduid als huis en schuur en behoorde tot de hoogste huurklasse in het dorp (f100 per jaar). Het zal toen dus al een behoorlijke omvang en status hebben gehad. In 1755 is er voor het eerst sprake van een herbergier, Gerrit Nieman, als eigenaar. In 1766 brandde de herberg af. Daarna werd het pand door de timmerman Jan van Beusekom uit Breukelen herbouwd tot een herberg met stalling voor paarden, kolfbaan,¹¹ tuin enz., voorzien van de naam “De Graaf van Buren”. In 1768 verwierf deze Van Beusekom het medebezit van deze herberg.

Tussen 1776 en 1795 was de autochtone Hilversummer Lambert Jansz. Lam eigenaar-exploitant van de herberg. In 1795 was het inmiddels een logement geworden; na dit jaar bleef het steeds in bezit van “buitenlieden”. Tussen 1732 en 1876, in totaal derhalve 144 jaar, is het dus slechts 25 jaar inheems bezit geweest, een paradoxale situatie als men weet welke centrale plaats dit logement heeft ingenomen als dependance van het rechthuis.

Over de oorsprong van de naam “De (jonge) Graaf van Buuren” is veel te doen geweest. De overlevering wil dat de Graaf van Buren in deze herberg zou hebben geloogd. De Graaf van Buren was de naam van Prins Wil-

lem V (1748-1806) tijdens zijn vaders leven.¹² Deze vader stierf al in 1751, zodat Willem V deze titel slechts tot zijn 3e jaar droeg (1748-1751). Zoals we al gezien hebben, was een herberg in die tijd geen overnachtingsgelegenheid. Het logeren van een driejarige prins in een herberg moeten we dan ook naar het land de fabelen verwijzen. De oorsprong van de naam van de herberg moeten we dan ook eerder zoeken in het gebruik in die tijd om herbergen en logementen te vernoemen naar adellijke personen. Zo kende Weesp toen het logement “De Oude Prins” en ’s-Graveland de herberg “De Prins van Friesland”. Het gaf kennelijk wat meer allure.

Logement Het Wapen van Amsterdam

De gegevens van De Lange en het Buwalda-archief komen bij elkaar in 1808 in welk jaar dit pand door Jan Alberts werd aangekocht. Het werd toen aangeduid met *Het Logement, thans genaamd het Wapen van Amsterdam, met de overdekte Kolfbaan, tuin, en Erve*. Deze Jan Alberts was fabrikleur en koopman en woonde in 1819 op de buitenplaats Hilverbeek in ’s-Graveland en was dus niet de bewoner en exploitant van het logement zoals De Lange nog vermoedde.¹³ Deze Jan Alberts verkocht het logement in 1808 aan de Amsterdammer Hendrik Philip Figges, die daar tussen 1808 en 1832 gewoond heeft en van allen het langst kastelein was. Waarom in 1819 nogmaals een transactie plaatsvond tussen Alberts en Figges moet nog nader uitgezocht worden. Nadat het logement nog twee jaar – bij uitzondering – in bezit was van een autochtone Hilversummer, de bekende grutter Pieter Doets, viel het doek in 1834 definitief voor dit logement. Het werd toen omschreven als een *Huis, Stal, erve en tuin zijnde een logement, genaamd van ouds Het Wapen van Amsterdam*. De verkoopprijzen lagen in de 18e eeuw aanvankelijk hoog in 1768: f5200 en in 1776: f6000, maar de Franse Tijd bracht er de klad in: f3900 in 1795 tot f3200 in 1806 met als dieptepunt f2000 in 1819. In 1832 was de koopprijs weer opgeklimmen tot f3800. Deze snelle wisseling van eigenaren met teruglopende verkoopprijzen wijst op een ernstige terugslag in de exploitatie in de Franse Tijd. Over de vervolgeschiedenis van dit perceel later meer.

Huijs en hofstede

De geschiedenis van het zuidelijke perceel, kadastrummer G796, is complexer. Dit perceel kende in de

Schema van de geschiedenis van het Hof van Holland-complex			
Jaar	linker pand no. 160	middenpand no. 161	rechter pand no. 162
1693	(huis)	(huis)	
1716		huijs en hofstede met bierstal	
1732	huis en schuur		huis en bierstekerij
1734		huijs en hofstede	
1734-1746			huis dorpssecretaris
1755	herberg (?)		
1766	verbrand	verbrand (?)	verbrand (?)
1768	herberg De Graaf van Buuren		
1795	logement De Jonge Graaf van Buuren		
1806	logement Het Bonte Paard	capitale Heerenhuizinge	burgerwoning
1808-1834	logement Het Wapen van Amsterdam		
1816		huis met koetshuis, stalling	huis
1818-1826		dubbele Heeren Huizinge met stalling, koets- en wagenhuis	
1827		herberg met koetshuis	
1834		logement Hof van Holland	
1834-1876	no. 160+161: logement Het Hof van Holland		
1947	hotel Het Hof van Holland		onderdeel hotel, rechts nieuwbouw
1969	nieuwbouw hotel Het Hof van Holland		
1993	hotel Het Hof van Holland		kapperszaak

Dit schema tracht de ingewikkelde geschiedenis van Hof van Holland enigszins overzichtelijk te maken. Het linker pand was van 1755 tot 1834 een afzonderlijke herberg/logement. Het middenpand was eerst een dubbel herenhuis en tussen 1827 en 1834 eveneens een herberg/logement: het eigenlijke Hof van Holland. Het rechter pand is gedurende de 20e eeuw tijdelijk bij het hotel gevoegd. Na 1876 geeft het schema geen gedetailleerd beeld.

19e eeuw twee huisnummers 161 en 162. Het Buwaldarchief bevat de meeste gegevens over huisnummer 161. Nog niet geheel opgeklaard is hoeveel panden er hebben bestaan. Waarschijnlijk stond hier al voor 1693 een huis. De tot nu toe oudste vermelding uit 1716 spreekt over een huijs en hofmitsgaders Schuur en Campje¹⁴ daar annex Staande ende gelegen in 't Kerk quartier alhier (aangeduid als "hilversom"). Het werd toen verkocht door Cornelis Schouten, die brouwer was in Weesp, aan Claas Fransz. Vlaanderen voor f 1600. De nauwkeurige locatie wordt aangegeven door middel van de omschrijving van de belendende percelen, zoals gebruikelijk voordat het kadaster in 1824 werd ingevoerd. Als bijzonderheid wordt vermeld dat de verkoper de bierstal aan het zelve huijs dependende behoudt. De aanwezigheid van deze opslagplaats van bier behoeft overigens nog niet op iets "horeca-achtigs" te wijzen. Dit is niet aannemelijk omdat we in 1734 dezelfde eige-

naar Claas Fransz. Vlaanderen weer terug vinden in het bezit van Huijs, Erve, en hofstede staande en gelegen binnen desen Dorpe Hilversum in het Kerkquartier. Er blijkt derhalve een boerderij bijgekomen te zijn. Als in 1746 Claas Fransz. Vlaanderen komt te overlijden verkoopt zijn zoon Pieter het complex aan Jacob Das voor f1235. Ook dan blijkt weer de hoffsteede genoemd, mitsgaders de schuur daarbij staande.

Grensgeschillen beslecht met stenen

Gedurende de 18e eeuw moet er nogal wat te doen zijn geweest over de grens tussen het openbare gebied en de particuliere terreinen van dit perceel. Zo lezen we in een document uit 1714: Soo hebben wij Schout, Buurmeesteren en Geregte, op 't te kennen geeven, en versoek van Klaas Fransz. Vlaanderen, ons vervoegt voor sijn huijs, staande in 't kerk quartier, alhier, alwaar Lambert Groen, ten noorden, naast gehuyst is, omme aldaar een scheijdinghe te maaken, tusschen sijn veldt,

ende gemeente, ende dezelve Rooijinge gestelt, ende bepaalt, van een groote steen, leggende aan de noordzijde van de groote ingangh van zijn requirants hofsteede linie regt, tot op een steen, leggende ingevolge de meetingh van Reijer Boelhouwer, Landmeter alhier. Zo gaat het nog een folioblad lang door. Maar in 1734 blijkt er toch weer onduidelijkheid over de grenzen te zijn en maakte men een contract van 3½ folio op, waarin nauwkeurig de plaats van 4 stenen werd vastgelegd tot voorkominge van verdere differenten en onkosten, doende bij desen dat de scheijdinge des velds, van nu afaan voor altoos sal sijn. Het heeft daarna ook meer dan een eeuw geduurd totdat men in 1842 opnieuw de grens tussen openbaar en privé bezit wilde trekken. Aangenomen mag worden dat men gebruik maakte van veldkeien, die enigszins gepunt waren. Volgens F. Renou zou de nog steeds aanwezige steen op de Boomberglaan, dicht bij de Vaartweg, mogelijk een voorbeeld van zo'n grenssteen kunnen zijn geweest.

Een dubbele Heeren Huizinge

Het Buwalda-archief roept over de periode tussen 1746 en 1806 nog vragen op. Volgens De Lange waren de achtereenvolgende eigenaren van 1781-1783 Jacobus Cousijn uit 's-Graveland, van 1783-1793 Hendrik Hovi uit Amsterdam, van 1793-1804 Sebastiaan Jans van Nooten uit Amsterdam. Hendrik Hovi (ook wel Hovij of Hovie gespeld) komen we bij Van Ollefen tegen als degene die in 1786 een weeshuis voor 71 kinderen in Hilversum heeft opgericht. Hij roemde Hovie de braave Amsterdammer, om zijne onbepaalde mededeelzaamheid aan de armen zo bekend als bemind. Deze Hovij werd van 1808 tot 1816 opnieuw eigenaar van dit perceel no. 161. Tussen 1795 en 1808 blijken de opeenvolgende eigenaren niet alleen het pand no. 161 in bezit te hebben, maar ook de belendende panden no. 160 en 162. In 1806 werd het pand no. 161 aangeduid als de *capitale Heerenhuizinge met de Thuin, Erf, en verder getimmerdte*, terwijl in 1816 dit pand wordt omschreven als een *dubbele Heeren Huizinge, Koetshuis, stalling, tuin en erf, staande en gelegen op de Kerkbrink*. Dit pand moet het resultaat zijn van een verbouwing van de woning en boerderij tot een aanzienlijk herenhuis die in 1746 werden genoemd. Wellicht nadat ook dit pand is afgebrand in 1766. Inmiddels was de koopprijs in 1818 f 3600. Ook de huurwaarde in de 18e eeuw (f 100 per jaar) wijst erop dat hier de dorpselite moet hebben gewoond.

Ane Buwalda (1813-1891). De tweede Buwalda die van 1847 tot 1876 eigenaar/logementhouder was van Hof van Holland. Eén van zijn nazaten: *Hij was een kunstzinnige, zachte man, een dromer*. Tussen 1881 en 1887 was hij lid van de gemeenteraad. Hij was de eerste die als raadslid niet de eed aflegde, maar een plechtige gelofte wegens zijn Doopsgezind geloof. Hij behoorde tot de stichters van de Doopsgezinde kerk in Hilversum.

Geappropriëerd tot een Herberg

In 1826 is het nog een "dubbele Heeren Huizinge" maar in 1828 lezen we voor het eerst dat dit pand de functie van woonhuis heeft ingeruild voor die van herberg: *eene dubbele Heerenhuizing, thans geappropriëerd¹⁵ tot een herberg met deszelfs Stalling Koets- en Wagenhuis, Tuin en Erve*. Het blijkt dat tussen 1826 en 1828 deze herberg is gesticht door François Paul Joseph le Comte, fabrikant en logementhouder uit Hilversum. Op grond van een contract met de gemeente over de erfscheiding van zijn pand en de openbare weg uit 1827 mag worden aangenomen dat Le Comte de herberg in dat jaar heeft gesticht. In dat jaar werd de Kerkbrink voor het eerst bestraat als onderdeel van de straatweg tussen 's-Graveland en Soestdijk via 's-Gravelandseweg en Langestraat. Deze aanleg kan wel de nekslag voor Le Comte zijn geweest want al in 1828 moest hij de herberg wegens faillissement aan Meijndert Jacob Booij-

sen verkopen. Ook de uitgebreide inventaris van de herberg moest publiekelijk worden verkocht.

Logement Het Hof van Holland

Hoewel de herberg in 1834 nog niet in zijn bezit was, blijkt Reindert Jouwerts Buwalda in dat jaar aangeduid te worden als logementshouder van Het Hof van Holland. Dit is de eerste keer dat deze naam in het Buwalda-archief voorkomt. Het is een naam die ook elders voorkwam: zo kende Muident een logement Het Hof van Holland¹⁶, evenals Naarden en men trof de naam zelfs in Duitsland aan b.v. in Remagen. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* verklaart deze naam als een plaatsbepaling welke het oorspronkelijke land van herkomst van de waard betekende. Daar de Buwalda's uit Friesland afkomstig waren, moet deze naam waarschijnlijk door Le Comte zijn gegeven. In 1834 kocht Reindert Jouwerts Buwalda het belendende logement "Het Wapen van Amsterdam" voor f5000 (inclusief het achterliggende perceel G 785). Vervolgens kocht hij in 1835 tevens Hof van Holland voor f6800 (inclusief het daarachter liggende perceel G 795). Ook dan wordt Hof van Holland nog aangeduid als een *dubbele Heeren Huizinge, thans geappropieerd tot een Herberg*. Beide panden hadden al een forse omvang zoals de kadastrale tekening uit 1824 laat zien: Het Wapen van Amster-

dam had toen een oppervlakte vergelijkbaar met de Grote Kerk.

Een familie van hotelhouders

Reindert Jouwerts Buwalda was in 1785 te Pingjum (Friesland) geboren, woonde omstreeks 1802-1813 in Harlingen en vestigde zich daarna in Hilversum, waar hij in 1855 overleed.¹⁷ Het is deze Reindert Jouwerts Buwalda die volledig de kans greep door gebruik te maken van de gunstige ligging van de herberg annex logement aan de enige straatweg van Hilversum: hij startte een diligencefirma Buwalda & Comp., die in 1837 een dienst ging exploiteren op Amsterdam, in 1844 op Utrecht en later ook nog op Loosdrecht, 's-Graveland, Laren en Vreeland (treinstation). De pleisterplaats was Hof van Holland. Hiermee werd de Kerkbrink tussen 1837 en 1874 het belangrijkste verkeersknooppunt van Hilversum. Pas na de opening van de Oosterspoorlijn in 1874 zou dit naar het stationsplein verschuiven.¹⁸

In 1847 verkocht Reindert Jouwerts Buwalda het linker pand no. 160 aan zijn zoon Ane Reinderts Buwalda en in 1852 gebeurde hetzelfde met het inmiddels tot logement gepromoveerde Hof van Holland. Beide panden werden toen met die naam aangegeven. Na de opening van het spoorwegstation in 1874 is deze zoon

Een dorpsverteller over een dorpskastelein

Jan Boerhout (1863-1930), de bekende dorpsverteller uit het eerste kwart van deze eeuw, beschreef in zijn 'Een wandeling door oud en nieuw Hilversum' Ane Buwalda als een op en top dorpskastelein. Na over Hof van Holland en de diligences van Buwalda het nodige verteld te hebben, vervolgt hij:

'De laatste Buwalda was een typische en zeer populaire figuur, een volmaakte kastelein en dat in den goeden zin des woord. Hij was een lenige, magere man met sprekend gelaat, die de kunst verstond, op meer dan een plaats tegelijk te zijn. Heel de pakjes verzending en het personen vervoer van zijn diligences bereedde en beadministreerde hij zelf, en had nog tijd om met alle gasten, die daarvoor in aanmerking kwamen, een gezellige boom op te zetten. Hij wist in den zomer zijn huis deftig te houden met het oog op de logerende families, maar de boeren kwamen er evengoed. In den nazomer kwamen dikwijls dolle troepen Utrechtse studenten in groote wagens aan, die maakten vaak veel spektakel en dan wist Buwalda ze op het juiste moment, als 't er nu toch over heen loopen zou, heel handig weer in den wagen en den wagen weg te krijgen. Kwamen

soms potverteeders aan, die in de voorname dorpsherberg minder op hun plaats waren, Buwalda had het al ontdekt voor ze aan zijn huis waren en op meesterlijke wijze den koetsiers den weg gewezen naar 'n andere gelegenheid. Op koemarkten en als 't kermis was, dan was Buwalda de meest landelijke boeren kastelein, maar 's zomers bood hij den Amsterdamschen familiën concerten aan en dan was het er bijna chique en in den winter was het "Nut" er als er een "lezer" kwam.'

Jan Boerhout heeft Buwalda door zijn verhalen grote bekendheid gegeven. Boerhout werd in 1863 in Hilversum geboren. Hij was banketbakker aan de Kerkstraat en tevens voorzitter van de afd. Gooiland van de Ned. Banketbakkersvereniging en redacteur van het landelijke orgaan van deze vereniging. Hij bekleedde een aantal openbare functies, o.a. in de kerk. Van 1914 tot 1919 was hij gemeenteraadslid. Hij bezat een ruime kennis en een welversneden pen. Elk jaar schreef hij op oudejaarsdag in *De Gooi- en Eemlander* de nieuwjaarswens van Thomasvaer en Piernel, waarin op rijm de belangrijkste dorpsgebeurtenissen van het afgelopen jaar de revue nog eens passeerden.

Ane Reinderts Buwalda zich kennelijk goed bewust geweest van de gewijzigde marktpositie van zijn bedrijf. Hij verkocht twee jaar daarna, in 1876, het logement genaamd *Het Hof van Holland*, bestaande uit twee aaneengebouwde huizen met stal, met erf en tuin, gelegen aan de Kerkbrink aan Mr. Pieter Louwerse, advocaat te Hilversum en aan Ari ten Broek, koopman te Amsterdam. De verkoopprijs bedroeg f30.000. Daarmee kwam ook een eind aan zijn diligencefirma.

Ane Reinderts Buwalda was in 1813 te Harlingen geboren en vestigde zich ±1835 in Weesperkarspel. Pas in 1847 kwam hij in Hilversum te wonen. Van 1881 tot 1887 was hij lid van de Hilversumse gemeenteraad. Hij overleed in 1891 te Hilversum. Van zijn 13 kinderen waren vijf ook hotelhouder of daarmee gehuwd. De bekendsten daarvan waren zijn zoon Reindert (1838-1906), die eigenaar van hotel "De l'Europe" te Utrecht was, en zijn schoonzoon de Larense hotelhouder Jan Hamdorff (1860-1931). Zijn kleinzoon Ane Reindert (1876-1944) en achterkleinzoon, eveneens Ane Rein-

dert genaamd (1918-1982), waren bekende Hilversumse makelaars.¹⁹

De huidige restanten

Nog tot 1967 kon men het onderscheid tussen de twee panden no. 160 en 161 aan de verschillende bouwhoogten en dakvormen herkennen. Thans resteert nog onder het maaiveld van Het Wapen van Amsterdam een wijnkelder en een waterput en van het dubbele herenhuis de noordelijke scheidingsmuur en een grote langwerpige waterput, voorzien van rode plavuizen (zie de tekening; mededeling van Th.J. Sprenger, oud eigenaar-directeur van Hof van Holland). Tussen 1967 en 1969 verrees het huidige gebouw dat in 1995 weer afgebroken zal moeten worden voor een winkelcentrum. Hopelijk is er dan nog gelegenheid om deze restanten door een stadsarcheoloog te laten onderzoeken.

Hoekhuis Kerkbrink-Herenstraat

Van het pand met het 19e-eeuwse huisnummer 162, hoek Kerkbrink/Herenstraat, is in het Buwalda-archief slechts indirect sprake wanneer het als belendend perceel genoemd wordt. In het midden van de 18e eeuw woonde daar naar alle waarschijnlijkheid de dorpssecretaris-notaris Johan Adolph Winkler, in ieder geval was hij toen eigenaar van dit pand. Aan de overzijde hoek Herenstraat-Langestraat woonde de schout Wessel ten Dam.²⁰ Het was derhalve een voorname buurt, die waarschijnlijk daarom Herenstraat genoemd werd. Het pand 162 werd in 1806 aangeduid als een *Huis en Erve*, zijnde een *Burgerwooning*. In 1816 blijkt de vader van Albertus Perk, de dorpssecretaris-notaris Jan Perk Sr. het in bezit te hebben. Hij moet dat na 1808 van Hendrik Hovij hebben gekocht, die in dat jaar nog eigenaar was. Vader Reindert Jouwerts en zoon Ane Reinderts Buwalda hebben dit pand niet in het bezit gehad. Op het terrein van het logement Hof van Holland, vroeger dus het dubbele herenhuis, stond een pomp die ook bestemd was voor pand no. 162. In een akte uit 1816 lezen we daarover, dat het huis, nummer 162, echter het recht van watergang behoud op de pomp, staande op het erf van de Heeren Huizinge en ook het mede-gebruik van de aldaar staande mist- en vuilnisbak mitsgaders tot uitlozing van het secreet, zoo als dat thans is. De eigenaren van no. 161 wilden zich ook vrijwaren van overlast van het huis no. 162 want het huis no. 162 zal nimmer aan een slagter,

Jan Boerhout (1863-1930), dorpsverteller bij uitstek, sproeit de tuin voor zijn huis Oude Enghweg 1, hoek 's-Gravelandseweg. (coll. Goois Museum)

Het meest rechtse deel van Hof van Holland was rond 1750 waarschijnlijk het woonhuis van de dorpssecretaris/notaris Johan Adolph Winkler. Aan de overkant (thans Lorenza) woonde de schout (burgemeester) Wessel ten Dam. Het was de elitehoek van de Kerkbrink; niet voor niets heet de weg daar tussendoor dan ook de Herenstraat. Het hoekhuis links op de foto was lange tijd een winkel, werd in deze eeuw bij Hof van Holland getrokken en is sedert ±1970 een kapperszaak. Het linker deel van deze zaak, voorzien van een lager dak, is nog een restant van een “burgerwoning”, waarschijnlijk daterend uit 1770, vlak na de grote brand van 1766 gebouwd. De foto dateert van ±1915. (coll. Goois Museum)

kuiper of koperslager mogen worden verhuurd, om er gemelde bedrijven dadelijk uit te oefenen. Zo zien we dat dit hoekpand later in status achteruit is gegaan, bij een bewoning door voorname personen zijn deze bepalingen niet nodig.

Tot op de dag van vandaag is nog een restant van dit huis te zien in de vorm van een verlaging van het dak van de huidige kapperszaak. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of dit nog uit 1770 dateert. De rest van het pand is in 1947 opgetrokken.

Het raadsel van “Het Bonte Paard”

Op verschillende aspecten spreken de bronnen elkaar tegen of scheppen onduidelijkheden. Mogelijk beschikt het Streekarchief over andere bronnen die meer inzicht kunnen verschaffen. De Lange treft in 1806 als naam voor huisnummer 160 aan: “Het Bonte Paard”.²¹ Huisno. 161 was toen nog geen herberg of logement maar een “dubbele Heeren Huizinghe”. Daar huisno. 160 in

1795 nog “De Jonge Graaf van Buuren” heette en Van Ollefen vermeldt dat er toen nog een ander logement was met de naam “Het Bonte Paard” kan niet anders geconcludeerd worden dat er kennelijk twee logementen zijn geweest met deze naam. Dit is niet onwaarschijnlijk omdat deze naam in die tijd vrij algemeen was: zowel in Naarden als in Laren kon men een gelegenheid met die naam aantreffen.²² Grote vraag blijft waar “Het Bonte Paard” uit 1795 zich bevond, temeer omdat dit een vrij aanzienlijk logement werd genoemd. De namen die Boerhout noemt zoals “Groote herberg” en de kastelein Habermehl komen noch in het Buwalda-archief noch bij De Lange voor. Hij dateert deze namen rond 1800.²³ In het Buwalda-archief wordt in 1806 huisno. 160 slechts aangeduid met ‘Logement’.

Tenslotte levert pand no. 162 de meeste vraagtekens op: waarom dit perceel in 1732 wordt aangeduid als ‘huis en bierstekerij’ is nog niet opgehelderd.²⁴ De term ‘bierstekerij’ werd vooral in Amsterdam gebruikt

Deze schilderijen beelden de paarden af die de diligences van Buwalda hebben getrokken. De schilderijen hebben tot 1876 in de gelagkamer van het logement Hof van Holland gehangen. Het verhaal gaat dat Boudewinus, de zoon van Ane Buwalda, vaak de diligencepaarden naar de stal bracht, waarbij hij op elk paard met één been ging staan en zo over de Kerkbrink reed. Geschilderd op houten panelen, in bezit van de fam. Buwalda. (foto Jan Lamme)

als de nering van iemand die tappers en anderen voorzag van van buiten ingevoerde bieren (*WNT*). Volgens De Lange werd deze omschrijving tot 1794 gebruikt. Volgens het Buwalda-archief was tussen 1734 en 1746 de dorpssecretaris-notaris Johan Adolph Winkler eigenaar en waarschijnlijk ook bewoner van dit pand, zonder dat er sprake is van een bierstekerij. De huurwaarde was voor die tijd zeer hoog: f150 per jaar, terwijl het gemiddelde toen f44 was.²⁵ Het moet dus een voornaam woonhuis zijn geweest. De Lange noemt ook voor pand no. 162 als eigenaar 1732-1746: Jan Jans Perk de Oude.

Nieuwe inzichten door het Buwalda-archief

Welke nieuwe inzichten heeft het Buwalda-archief ons verschaft?

- Er blijken aan de oostzijde van de Kerkbrink twee logementen te zijn geweest.

- Het eerste “De (jonge) Graaf van Buren”, later “Het Wapen van Amsterdam” bestond van 1755-1834.
- Het tweede ontstond in 1827 uit een dubbel herenhuis, het werd in 1834 voor het eerst “Hof van Holland” genoemd. De stichter van dit tweede logement was François Paul Joseph le Comte.
- “Het Wapen van Amsterdam” werd in 1835 samengevoegd met het “Hof van Holland”.
- Het samengevoegde logement is tussen 1835 en 1876 eigendom geweest van twee generaties Buwalda: vader Reindert Jouwerts tot 1847 en daarna zoon Ane Reinderts, i.p.v. alleen Ane zoals tot nu toe werd aangenomen.
- De logementen “De jonge Graaf van Buuren” en “Het Bonte Paard” (Van Ollefen, 1795) zijn geen van beide voorgangers van het in 1827 gestichte “Hof van Holland”. Nieuw is derhalve de vraag waar dit “Bonte Paard” als aanzienlijk logement dan wél lag.

Voorbeeld van een overdekte kolfbaan. Het logement De (Jonge) Graaf van Buren en later Het Wapen van Amsterdam kende van 1766 tot 1824 een (overdekte) kolfbaan. Vooral in de 18e eeuw was dit volksspel, waarbij een bal met een kolf tegen een paal moest worden geslagen, enorm populair. Alleen al in Amsterdam telde men in 1769 200 banen. (coll. Goois Museum)

- In het begin van de 18e eeuw was er nog geen sprake van een herberg aan de oostzijde van de Kerkbrink. De vroegste datering blijft 1755.

De latere geschiedenis van Hof van Holland

Zoals het Buwalda-archief eindigt in 1876, zo ligt de ontwikkeling na dat jaar nog op onderzoek te wachten. Had het Hof van Holland voordien vooral een centrale plaats in de verkeersstromen van Hilversum²⁶, nadien zal het een belangrijke invloed uitoefenen op het maatschappelijk leven. Hof van Holland was de kraamka-

mer van veel Hilversumse verenigingen en instellingen. De “Mij. tot Nut van het Algemeen” vergaderde daar, de eerste schreden van sociëteit “De Unie” zijn daar gezet, maar ook vele anderen belegden er hun bijeenkomsten. Tot 1938 is een concertgebouw-schouwburg verbonden geweest, waarin bekende beroepsgesellschaften maar ook amateurs hun uitvoeringen gaven. Ook bij de opkomst van de omroep speelde Hof van Holland een belangrijke rol. Van 1936 tot 1938 werden er zelfs de reguliere uitzendingen van de KRO verzorgd wegens de nieuwbouw van die omroep aan

Op deze foto van onze maquette van Hilversum anno 1850 is in het midden de Kerkbrink te herkennen. Iets rechts van het midden treffen we de drie panden aan die later het Hof van Holland-complex zouden gaan vormen. We zien hierop een al wat meer gesloten bebouwing dan in 1824. De vraag is of in 1850 de panden al deze vorm hadden, waarschijnlijker is dat zij nog met de kopse kant naar de Kerkbrink gesitueerd waren (zoals de overige panden aldaar). Boerhout beschrijft het middelste pand als oorspronkelijk een lang huis met een puntdak, later is het opgetrokken en kwam er een lage verdieping op.

De oudste afbeelding van het gehele Hof van Holland-complex uit 1900. De bovenverdieping van het linker deel werd benut voor hotelkamers, die van het rechter deel was het woonhuis van de hotelier. (coll. Goois Museum)

de Emmastraat. Het was bovendien de ontmoetingsplaats van veel omroepmedewerkers. In de oorlog werd er in 1942 een illegale telegrafiezender ingericht voor het doorgeven van berichten van het verzet aan Engeland. Na de oorlog maakten vooral de eerste televisie-demonstraties naam.

Tot in de jaren '60 handhaafde het gemeentebestuur van Hilversum het oude gebruik om na de maandelijkse gemeenteraadsvergadering in Hof van Holland

na te praten. Ging deze traditie nog terug tot de tijd dat de herberg een dependance was van het rechthuis?

Van de vele eigenaren-hoteliërs is nog maar weinig bekend, de archieven van Hof van Holland kunnen daarover maar schaarse opheldering verschaffen. Ook in dat opzicht is het Buwalda-archief uniek. We weten slechts dat in het laatste kwart van de 19e eeuw Jacob Zomerdijk Bussink de scepter zwaaide, gevolgd door

Eén van de weinige historische foto's van het interieur van Hof van Holland. Hier vergadert de "Nieuwe Partij" van ontevreden Erfgooiërs in 1912. (arch. Stad en Lande, Huizen)

J.W. Willerding; in de jaren '30 was De Zeeuw hotelier, waarna in 1938 de familie Sprenger het inmiddels tot een groot complex uitgegroeide bedrijf overnam: vader P.H.J. Sprenger van 1938 tot 1961 en de zoons Th.J. en J.A. Sprenger van 1961 tot 1991. Om bedrijfs-economische redenen hebben zij in de loop van de tijd veel aan het complex moeten verbouwen. De meest ingrijpende was de verbouwing van 1967-1969 waarbij de karakteristieke gevel, waarin nog het onderscheid tussen de twee oude logementen zichtbaar was, verloren ging. In 1991 kwam Hof van Holland nog in bezit van A. van de Velde, maar dat heeft niet lang geduurd omdat de gemeenteraad heeft besloten het complex per 31 maart 1993 te kopen voor f 9.400.000, waarna in maart 1995 het als onderdeel van een groter bouwterrein aan Wilma Vastgoed BV voor f 15.000.000 (excl. BTW) zal worden verkocht ten behoeve van de bouw van een winkelcomplex. Het doek valt dan definitief voor Hof van Holland, nadat het voor het eerst in zijn geschiedenis nog twee jaar in handen van de gemeentelijke overheid gekomen is.

Voor veel Hilversummers blijven dan goede herinneringen over aan hun eerste *rendez-vous*, hun familiediner, hun huwelijksfeest of gewoon een kopje koffie op het gezellige terras. Deze persoonlijke herinneringen zullen wel de belangrijkste bron zijn geweest van de nostalgische gevoelens, die bij veel Hilversummers

Het linker deel van het huidige Hof van Holland-complex heette tussen 1768 en 1795 "De (Jonge) Graaf van Buuren". Deze foto uit 1924 bevat een naamsbord bevestigd aan de huidige herberg van die naam. Het bord is echter in verhouding tot de gevel veel te groot. H. Renou vermoedt daarom dat het bord vroeger deel uitmaakte van het linker logement van die naam op de Kerkbrink. De vroegste vermelding van deze naam, die wij in de Laanstraat vonden, was 1827, waarschijnlijk teruggaand tot 1818. (coll. Goois Museum)

opkwamen toen zij hoorden dat Hof van Holland moest verdwijnen voor een winkelcentrum. Zal het nieuwe restaurant-café dat daar wordt gevestigd nog iets kunnen doen herinneren aan de oude dingen die voorbij zijn?

Bronnen

Buwalda-archief, eigenaresse mevrouw A.R. Buwalda te Hilversum; beschreven door de archivaris van het Streekarchief, mw. C.M. Abrahamse, 26 maart 1993.

Dr P.W. de Lange, fiche-systeem, huizenkohier 1732-ca. 1777. Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek.

In het Streekarchief bevinden zich twee akten waarin pand no. 160 op 1 mei 1795 wordt aangeduid als *de vanouds vermaarde Herberg, genaamt de Jonge Graaf van Buuren* en op 30 augustus 1806 als *het Logement genaamd het Bonte Paard*. Verder bevindt zich aldaar een inventarislijst van Le Comte (Hof van Holland) uit 1828.

Met erkentelijkheid kon gebruik gemaakt worden van de kennis en inzichten van de heer F. Renou te Huizen, die het Buwalda-archief eveneens heeft bestudeerd.

Niet bestudeerd is de zeer grote collectie postwaarde stukken, die de familie Buwalda in bezit had en die in 1981 te Ede is geveild en derhalve niet meer als collectie is te bestuderen. De collectie behandelde o.a. de tijd van de diligences van Buwalda. Zie ook: A.W. ten Geuzendam, *Particulieren en particulier bedrukte postwaarde stukken van Nederland* (Den Haag ±1981).

Het Hof van Holland in 1927. Geheel links bevindt zich de poort waardoorheen de diligences van Buwalda in en uit reden. Ook nu nog bevindt zich daar een poort voor auto's van hotelgasten, die derhalve nog herinnert aan de diligences van weleer. Rechts is de Jugendstil-ingang zichtbaar. De man op de foto is verkeersagent Otten. (coll. Goois Museum)

Noten

1. P.W. de Lange, *Grepen uit Hilversums historie van 900-1800* (Hilversum 1990) 90.
2. J. Boerhout, 'Een wandeling door oud en nieuw Hilversum', in: J. Boerhout e.a. (red.) *Gedenboek Hilversum 1424-1924* (Hilversum 1924) 133, P.W. de Lange, *De Jonge Graaf van Buren. Een pijnlijk misverstand opgehelderd* (Hilversum 1979) 14.
3. L. van Ollefen, *De Nederlandsche Stad- en dorpsbeschrijver* (Amsterdam 1795) 16.
4. Van Ollefen, *Stad- en dorpsbeschrijver*, 8.
5. E.E. van Mensch, *Het Oude Raadhuis te Hilversum* (Hilversum 1988) 10.
6. Boerhout, 'Een wandeling', 132.
7. De Lange, *De Jonge Graaf*, 14.
8. De Lange, *Grepen*, 95.
9. De Lange, *Grepen*, 90.
10. De Lange, *De Jonge Graaf*.
11. Een kolfbaan was 6x24 meter groot. Hierop werden ballen met een kolfstok voortgedreven naar een paal. Het kolfspel was sedert de middeleeuwen het populairste Nederlandse volksspel.
12. Alleen koningin Wilhelmina en een enkele maal prins Willem Alexander voerden incognito de naam Van Buren. De overige leden van het huis van Oranje-Nassau deden dat niet (*Grote WP*).
13. De Lange, *De Jonge Graaf*, 5.
14. Een kampje is een stuk land door heggen e.d. afgezonderd tot bouw- of weiland (WNT).
15. geschikt gemaakt voor.
16. Van Ollefen, *Stad- en dorpsbeschrijver*.
17. W. de Jongh, *Genealogische aantekeningen betreffende het geslacht Buwalda* (Londen 1939) 35.
18. W.I. Engel, *De 's-Gravelandse Paardetram 1887-1923* (Schoorl 1985) 8.
19. De Jongh, *Genealogische aantekeningen*, 41.
20. De Lange, *Grepen*, 85.
21. De Lange, *De Jonge Graaf*, 5. Tevens in De Lange, *fiche-systeem-huizenkohier 1732-ca 1777* (Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek).
22. Van Ollefen, *Stad- en dorpsbeschrijver*.
23. Boerhout, 'Een wandeling', 133.
24. De Lange, *fiche-systeem*.
25. De Lange, *Grepen*, 93.
26. Weliswaar had de 's-Gravelandse paardentram van 1889 tot 1923 op de Kerkbrink een halteplaats en een kopspoortje waar het paard werd omgespannen, toch vervulde Hof van Holland daarin niet meer een centrale rol.